

ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ ΚΑΙ ΓΝΩΜΙΚΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΩΝ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΥ ΙΤΑΛΙΑΣ

Κύριος σκοπός τῆς ἀποστολῆς μου στὴ Νότιο Ἰταλία κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὸν Αὔγουστο τοῦ 1962, ἦταν ἡ ἔρευνα τῶν ἴδιωμάτων τῶν δύο Ἐλληνοφώνων γλωσσικῶν νησίδων Καλαβρίας καὶ Ἀπούλιας (Salento) καὶ ἡ ἀποθήσαύριση γλωσσικοῦ ὄλικοῦ, χρήσιμου γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ Ἰστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἐλληνικῆς καὶ τῶν ἴδιωμάτων τῆς.

Ἡ ἀνάγκη συγκεντρώσεως γλωσσικοῦ ὄλικοῦ ἀπὸ τὰ Ἐλληνικὰ ἴδιώματα τῆς Νοτίου Ἰταλίας, σύμφωνα μὲ τὸ σύστημα τοῦ Ἰστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, προέκυψτεν ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ πλούσιο γλωσσικὸ ὄλικό, ποὺ περιέχεται στὸ Lexicon Graecanicum Italiae inferioris καὶ τὰ ἄλλα σχετικὰ δημοσιεύματα τοῦ Rohlf's, κατὰ τὸ μεγαλύτερο τμῆμα του δὲ συναδεύεται μὲ φράσεις ἀπὸ τὴν καθημερινὴ δημιλία τοῦ λαοῦ. Οἱ φράσεις ἀπὸ τὸν ἀβίαστο λόγο ἐκτὸς τοῦ ὅτι βοηθοῦν γιὰ τὴν ἐτυμολόγηση τῶν λημμάτων καὶ τὴν ἀποσαφήνιση τῆς κυρίας σημασίας καὶ τῶν διαφόρων σημασιολογικῶν ἀποχρώσεων τῶν λέξεων, δίνουν παράλληλα τὴ μορφὴ τῆς περισπούδαστης γλώσσας τῶν Ἐλληνοφώνων, ποὺ, μολονότι βρίσκεται σὲ πλήρη ὑποχώρηση, διατηρεῖ ἀκόμη μεγάλο μέρος τοῦ λεξιλογικοῦ τῆς πλούτου καὶ τὴν πλαστικότητά της.

Γιὰ νὰ συμπληρώσω τὴν ἔλλειψη αὐτή, ἐπεδίωξα νὰ ἀντλήσω ὄλικὸ ἀπὸ τὸν τρέχοντα λόγο καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ εἰδὴ τοῦ προφορικοῦ λόγου: διηγήσεις, παραδόσεις, παραμύθια, δισματα, παροιμίες, γνωμικά, αἰνίγματα, ἐπωδές, καθαρογλωσσήματα κ.ἄ. Γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν ἀποίκων τῆς Μεγάλης Ἐλλάδος οἱ σημερινοὶ Ἐλληνόφωνοι τῆς Νοτίου Ἰταλίας, διατηροῦν τὸ θυμόσοφο Ἐλληνικὸ πνεῦμα.

Οἱ παροιμίες καὶ τὰ γνωμικά τους διακρίνονται γιὰ τὴν πρωτοτυπία τους. Ὁλίγες μόνον ἀπ' αὐτές συμπίπτουν μὲ ἐκεῖνες τοῦ Ἐλλαδικοῦ χώρου, οἱ περισσότερες εἶναι πηγαῖα δημιουργήματα τῆς παρατηρητικότητας τοῦ λαοῦ.

Ἀπὸ τὴν πλούσια συλλογὴ τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν γνωμικῶν, ποὺ ἔχω μέχρι σήμερα συγκεντρώσει, παραθέτω ἐδῶ αὐτές, ποὺ ἀναφέρονται στὸν γεωργικὸ καὶ

ποιμενικό βίο, προέρχονται δὲ οἱ περισσότερες ἀπὸ τοὺς Ἐλληνοφώνους τῆς Καλαβρίας, οἱ δόποῖς ἀσχολοῦνται κυρίως μὲ τὴ γεωργία καὶ τὴν κτηνοτροφία. Τις δίνω στὸ Ἰδιωμα τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τὸ δόποῖο προέρχονται καὶ σὲ συνέχεια δίνω τὴ μετάφραση στὴ Νεοελληνική. Μέσα σὲ παρένθεση δίνω τὴν ἔρμηνεία τῶν Ἰδιωματισμῶν, τῶν Ἰταλικῶν δανείων καὶ τὴ σημασία τῆς παροιμίας.

Γιὰ τὴν πιστὴ ἀπόδοση τῆς φωνητικῆς τῶν Ἰδιωμάτων χρησιμοποιῶ λατινικούς καὶ ἑλληνικούς χαρακτῆρες μὲ σύμβολα: *b*: ἀμβέλι > ἀμπέλι, ἀμβλίνι > ἀμπλίκι, *d*: ἄνδρα > ἄντρας, δέρδρο > δένδρο, δόντι, *d-d* γιὰ τὸ διπλὸ προσουρανικὸ λ-λ: ἄδ-δα > ἄλλα, ποδ-δά > πολλά, *dz*: *dζονάρι* > ζωνάρι, *dζημία* > ζημία, ποὺ προφέρεται ὅπως τὸ συμφωνικὸ σύμπλεγμα τζ στὴ λ. τζίρος, λ γιὰ τὸ οὐρανικὸ λ: ηλίο > ἥλιος, καλ-λιο > κάλλιον, ν γιὰ τὸ οὐρανικὸ ν: σινιάλο > σινιάλον, ί μπροστὰ ἀπὸ τὰ φωνήντα ε καὶ ι: κερί > κερί, κῆπο > κῆπος, προφέρεται ὅπως τὸ Ἰταλικὸ c μπροστὰ ἀπὸ τὰ φωνήντα e καὶ i: *cento*, *circa*, g γιὰ τὸ μεσοουρανικὸ γγ, γκ: ἐνγίδζω > ἐγγίζω καὶ τὸ λαρυγγικὸ γκα, γκο: ἀργάστι > ἀδράχτι, μάργαρο > μάγγανο, ἀργό > ἀργός, ἡ ὅπως τὸ Ἰταλ. g μπροστὰ ἀπὸ τὰ φωνήντα e, i, ɔ καὶ ɔ-ɔ γιὰ τὸ τραχύ, τὸ οὐρανικὸ σ: σ-σερό > ξερός, ἄσ-σημο > ἄσχημος, ɔ-ɔύλο > ξύλο, προφέρεται ὅπως στὰ Ἰταλικὰ *scena*, *scia*, ባ γιὰ τὸ δασύ τ, προφέρεται ώς τη: πέτ-τω > πέφτω, συμβέτ-τερο > συμπέθερος, π = πh: ἀγράπ-πιδο > ἀγριάπιδο.

Συντομογραφίες

Ἄπουλ. = Ἀπουλία, Γαλλικ. = Γαλλικιανό, Καλαβρ. = Καλαβρία, Καλημ. = Καλημέρα, Κονδορ. = Κοντοφούρι, Μαρτάν. = Μαρτάνο, Μπόβ. = Μπόβα, Ροχούδ. = Ροχούδι, Στερν. = Στερνατία, TNC = Testi Neogreci di Calabria, Χωρίο Ροχούδ. = Χωρίο Ροχούδι.

1. ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

ἄβρο (ἄγουρος): *T*ὸ ἀπ-πίδι ἄβρο ποδ-δές φορὲ πέτ-τει πρόπ-πι ὁ γιανωμένο = τὸ ἄγουρο ἀπίδι πολλὲς φορὲς πέφτει (ἀπὸ τὴν ἀπιδιὰ) πρὶν ἀπὸ τὸ γινωμένο, τὸ ὄριμο (πολλὲς φορὲς νέοι ἀνθρωποι πεθαίνουν πρὶν ἀπὸ τοὺς ἥλικιωμένους, ὁ θάνατος δὲν κάνει διακρίσεις) Ἀπουλ. (Καλημ.).

ἀγράπ-πιδο (ἀγριάπιδο): *Tl*ὸ δ-δὲν ἐσκάστει καὶ δὲν ἔνειδρών-νει, τρώγει ἀγράπ-πιδα καὶ τσωμὶ τῇ γ-γῆ = ὅποιος δὲ σκάφτει (τοὺς ἀγροὺς) καὶ δὲ μπολιάζει (τὰ ἄγρια δέντρα), τρώγει ἀγριάπιδα καὶ ψωμὶ τῆς γῆς (=εἰδος χόρτου) ὅποιος δὲν ἐργάζεται, δὲν ἀπολαμβάνει τὰ ἀγαθὰ) Καλαβρ. (Μπόβ.) — TNC, 381.

αἴγα (αἴγα) (I): *P*ώς ἔναι ή αἴγα, ἔρχεται ή χιμαίρα = ὅπως εἶναι ή γίδα, ἔρχεται (γίνεται) τὸ ρίφι (ή κόρη μοιάζει τῆς μάνας) Καλαβρ. (Ροχούδ.).

αῖγα (αἴγα) (II): *Oἱ αἶγε πᾶσι πάντα στὰ dξοννάρια = οἱ γίδες πηγαίνουν πάντα στοὺς κρημνοὺς (ό καθένας ἀκολουθεῖ τὸ φυσικό του)* Καλαβρ. (Μπόβ.)

αῖρα (αἴρα): *Nὰ μὴ φάη αἴρα, τί δ-δὲ θ-θέλει σκότο = νὰ μὴ φάη αἴρα ὅποιος δὲ θέλει ζαλάδες, σκοτοδίνες (σ' ὅποιον δὲν ἀρέσουν οἱ στενοχώριες, νὰ μὴ τὶς προκαλῇ)* Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀκάθ-θι (ἀγκάθι): *Mὴ πάῃ τουπόγλυτο, τὶ σπέρω-ρει ἀκάθ-θια = νὰ μὴ πάῃ (περπατῆ) ξυπόλητος, ὅποιος σπέρνει ἀγκάθια (ἐκεῖνος, ποὺ δημιουργεῖ σκάνδαλα, πρέπει νὰ προφυλάσσεται)* Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀλεάτα (ἀγελάδα): *Tὶς ἀλατρέει μὲ ἀλεάτη 'ἐ κ-κάν-νει ποδ-δὺ σιτάρι = ὅποιος ὀργώνει μὲ ἀγελάδες δὲν κάνει πολὺ σιτάρι (ή ἐργασία ἀποδίδει ἀνάλογα μὲ τὰ μέσα, ποὺ χρησιμοποιοῦμε)* Ἀπουλ. (Μαρτάν.)

ἀλιπούνα (ἀλεπούδα): *Dόπον τὶ ἐ ἀλιπούνα ἐν ἔτ-τασε 'ὸ σταφύλι, εἴπε κά ἐν' ἄρρω = δταν δὲν ἔφθασεν ή ἀλεπούν (νὰ πιάσει) τὸ σταφύλι, εἴπεν δτι είναι ἄγουρο (dόπον = τὸ Ἰταλ. ἐπίρρ. dopo = κατόπιν) Ἀπουλ. (Καλημ.) πβ. τὴν νεοελληνικὴ «ὅσα δὲ φτάνει ή ἀλεπού, τὰ κάνει κρεμαστάρια» καὶ τὴν ἀρχαία «ὅμφακές είσιν».*

ἀμαλὸ (όμαλόν): *Tὶ π-πάει ἀμαλό, πάει καλὸ = ὅποιος πάει ἀπὸ τὸ ὄμαλὸ μέρος, πάει καλὰ (φθάνει στὸν προορισμό του ὅποιος ἀποφεύγει τὶς κακοτοπιές)* Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀμιβέλι (ἀμπέλι) (I): *Tὶ σπέρω-ρει στὸν ἀμιβέλι, 'ἐ θ-θερίδζει κ' ἐν dρυγάει = ὅποιος σπέρνει (σιτάρι) μέσα στὸ ἀμπέλι, δὲ θερίζει (τὸ σιτάρι) καὶ δὲν τρυγάει (τὸ ἀμπέλι) (ή ἀπληστία τιμωρεῖται)* Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀμιβέλι (ἀμπέλι) (II): *"A δ-δὲν ἐσκάστη καὶ δὲν γλαδέγη τὸν ἀμιβέλι, τρώει φυδ-φάμβελο καὶ δὲ σταφύδ-δι = ἀν δὲ σκάφτης καὶ ἀν δὲν κλαδεύης τὸ ἀμπέλι, θὰ τρώγης ἀμπελόφυλλα καὶ δχι σταφύλια (ἀν δὲ γίνει συστηματικὴ ἐργασία, τὰ ἀποτελέσματα δὲ θὰ είναι ίκανοποιητικά)* Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀμιβλίκι (ἀπλίκι): *Σὰν ἐμβαίν-νῃ ὁ χειμώνα, μάρο τὶ δὲν ἔχει ἀμιβλίκι = δταν μπαίνη ὁ χειμώνας είναι δυστυχής, ὅποιος δὲν ἔχει ἀπλίκι (ἀμιβλίκι = ἀπὸ τὸ βυζαντ. οὐσ. ἀπλίκιν = μικρό, πρόχειρο σπίτι στὴν ἔξοχή, μάρο = ἀπὸ τὸ ἐπίθ. μαῦρος ἔξιταλισμένο = δυστυχής δυστυχής είναι ἐκεῖνος, ποὺ ἀντιμετωπίζει τὶς ἀντιξοότητες χωρὶς τὰ ἀπαιτούμενα ἐφόδια)* Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀργάστι (ἀδράχτι): *Kάρ-νει πλέο μία γυναίκα στ' ἀργαλεῖο, πάρα 'κατὸ στ' ἀργάστι = κάμνει (ἐργάζεται, ἀποδίδει) περισσότερο μιὰ γυναίκα στὸν ἀργαλειό, παρὰ ἐκατὸ γυναῖκες στὸ ἀδράχτι (ή ἀπόδοση τῆς ἐργασίας είναι μεγαλύτερη, δταν ἔχουν γίνει προηγουμένως οἱ λεπτομέρειες)* Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀργὸ (ἀργός): *Tὶ κ-κάν-νει τσωμὶ στὸν ἀργό, νὰ μὴ τοῦπη τῷ π-πιαιδῶς τον = ὅποιος κάμνει ψωμὶ (σιτάρι) στὸ ἀργὸ (τὸ χέρσο χωράφι), νὰ μὴ τὸ πεῖ στὰ παιδιά*

του (διότι τὸ χέρσο χωράφι δὲν ἀποδίδει καὶ ἐν κάποτε ἀποδώσῃ, πρᾶγμα σπάνιο, δὲν πρέπει νὰ τὸ ξέρουν οἱ νεώτεροι, γιὰ νὰ μὴ συνηθίζουν στὴν εὔκολη ἐργασίᾳ χωρὶς ἀπόδοση) Καλαβρ. (Μπόβ.)

ἀρνὶ (I): πεθαίνουν πλέν ἀρνία πάρα πρόβατα = πεθαίνουν περισσότερα ἀρνιά παρὰ προβατίνες (διότι τὸ κρέας τοῦ ἀρνιοῦ εἶναι πιὸ νόστιμο ἀπὸ τὸ κρέας τῆς προβατίνας καὶ ἔξοδεύεται ἐνωρὶς) Καλαβρ. (Χωρίο Ροχούδ.)

ἀρνὶ (II): Πρῶμον ἀρνί, πρῶμον ὁρέατο = πρώιμο ἀρνί, πρώιμο κέρατο (τὰ πρώιμα ἀποδίδουν ἐνωρίτερα) Καλαβρ. (Βουνὶ)

βγυνν-νδ (γυμνός): Μὲ τὰ φοῦχα τὰ δικά του ἔμεινε βγυνν-νδ = μὲ τὰ δικά του ροῦχα (μὲ τὴν περιουσία του) ἔμεινε γυμνὸς (γιὰ τὸν σπάταλο, ποὺ ἔξανεμίζει τὴν περιουσία του καὶ μένει πάμπτωχος) Καλαβρ. (Χωρίο Ροχούδ.)

βίτσιο (vizio): 'Ο γάδαρο, τὶ τρώει τὴ σ-σουκήλα, ἀφήν-νει τὸ βίτσιο, σὰμ ̄εθαίνη = ὁ γάδαρος, ποὺ τρώει τὴ συκιά, ἀφήνει τὴν κακὴ συνήθεια, ὅταν πεθάνη (βίτσιο = τὸ Ἰταλ. οὐσ. vizio = ἐλάττωμα, κακὴ συνήθεια· οἱ κακὲς συνήθειες δύσκολα ξεριζώνονται) Καλαβρ. (Κονδοφ.)

βούδι (βόιδι): Βούδια γι' ἀργασία καὶ βουθούλετε γιὰ σπορά = βόδια ἀρσενικὰ γιὰ τὸ πρῶτο ὅργωμα χέρσου χωραφιοῦ καὶ ἀγελάδες γιὰ τὴ σπορὰ τοῦ ὅργωμένου χωραφιοῦ (ὁ κατάλληλος ἐργάτης γιὰ τὴν κατάλληλη ἐργασία) Καλαβρ. (Μπόβ.)

βουθουλεία (βοῦς θήλεια) (I): Μὴ βάλη βουθουλεῖτε στές ἀργασίε = μὴ βάλης ἀγελάδες νὰ ὅργωσουν τὰ χέρσα χωράφια (νὰ μὴν ἀναθέτωμε τὶς δύσκολες ἐργασίες στοὺς ἀδύνατους ἐργάτες) Καλαβρ. (Μπόβ.)· πβ. τὴν προηγούμενη.

βουθουλεία (II): Τὶ μ-μὲ βουθουλεῖτε ἀλάν-νει, ποδ-δὺ καρπὸ δὲν γάρ-νει = ὅποιος ὅργωνει μὲ ἀγελάδες, δὲν κάμνει πολὺ καρπὸ (ἀλάν-νω, ἀπὸ τὸ ἀρχ. ἐλαύνω = ὅργωνω· τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας εἶναι ἀνάλογα μὲ τὰ μέσα, ποὺ χρησιμοποιοῦμε) Καλαβρ. (Μπόβ.)· πβ. τὶς δύο προηγούμενες.

βρέχω: Τοῦ καλόμοιρον τοῦ βρέχει στόμη ̄ιλάκι = τοῦ καλότυχου τοῦ βρέχει (πέφτει ἡ βροχὴ) μέσα στὸ πιλάκι (πιλάκι, ὑποκορ. τοῦ βυζαντ. οὐσ. πίλα, Λατιν. pila = μικρὴ δεξαμενὴ, ὅπου συγκεντρώνεται ὁ μοῦστος· ὁ καλότυχος ἔχει ωφέλειες καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ δὲν περιμένει) Καλαβρ. (Μπόβ. κ.δ.).

γάδαρο (γάιδαρος): Σὰρ ὁ γάδαρο ἐθέλη νὰ πίση, ἀμβάτουλα τοῦ σουλαράσι = ὅταν ὁ γάιδαρος δὲ θέλη νὰ πιῇ νερό, μάταια τοῦ σφυρίζεις (ἀμβάτουλα = Ἰταλ. ̄ιδιωματικὸν ἐπίρρ. = μάταια· ὅταν ἔνας δὲν ἔχῃ δρεξῆ νὰ κάμη κάτι, χαμένες πᾶνε οἱ παροτρύνσεις) Καλαβρ. (Μπόβ. κ.δ.).

γείτονα (γείτονας): Γιά να ἄχαρο γείτονα, μὴ πουλήσῃ τ' ἀμβέλι = νὰ μὴ

πουλήσης τὸ ἀμπέλι ἐξ αἰτίας ἐνὸς κακοῦ γείτονα (νὰ μὴ θυσιάζουμε τὰ μεγάλα συμφέροντα γιὰ ν' ἀποφύγουμε μετριότερα κακά) Καλαβρ. (Μπόβ.)

γιαλδ (αἰγιαλός): *Ο γιαλδ γελάει δλῶ = διγιαλός, ή πεδινή παρὰ τὴν παραλίαν ἔκταση γελάει (εὐχαριστεῖ) σὲ ὅλους (διότι ἀποδίδει περισσότερον ἀπὸ τὰ δρεινὰ χωράφια) Καλαβρ. (Βουνὶ)*

γίδι: *Eγαν gídi σκουλικάρι γυν-νών-νει ἔγαν γασ-σάρι = ἔνα γίδι ποὺ ἔχει σκουλήκια (ἄρρωστο) γυμνώνει ἔνα κοπάδι (κασ-σάρι = ἀπὸ τὸ Λατιν. oύσ. casearium = τυροκομεῖο καὶ κατὰ σημασιολογικὴ ἐπέκταση κοπάδι προβάτων ἢ γιδιῶν· ἔνας διεφθαρμένος ἡμπορεῖ νὰ διαφθείρῃ τὸ σύνολο) Καλαβρ. (Μπόβ.)*

δενδρὸ (δενδρόν): *Δενδρό, τὶ δὲ φ-φέρ-ρει, δῶσ' του μὲ τὸ πελέκι = τὴ δρῦ, ποὺ δὲν παράγει καρπό, δῶσ' της μὲ τὸ πελέκι, κόψε τη (δ,τι εἶναι ἀχρηστο, πρέπει νὰ ἔκλειπη) Καλαβρ. (Βουνὶ)*

δζουνάρι (ζωνάρι): *Tὶ κ-κάν-νει τὰ τσύλα στὸ δζουνάρι, νὰ τὰ γονάλη στὸ μάλι = ὅποιος κάνει ξύλα (κόπτει ξύλα) στὸν κρημνό (ἀπὸ δένδρο, ποὺ εἶναι στὸν κρημνό), νὰ τὰ βγάλη στὸ ὄμαλο μέρος (δζουνάρι = ζωνάρι, κρημνός· ὅ,τι ἀποκτᾶ κανεὶς μὲ κίνδυνο, πρέπει καὶ νὰ τὸ ἀπαλλάσσῃ ἀπὸ νέο κίνδυνο) Καλαβρ. (Μπόβ.)*

δισπάω (διψῶ): *Σὰν δισπάης-ε, ἔγονα στὸν διποταμό, δὲ στὸ ρυάκι = δταν διψᾶς, πήγαινε (ἔβγα) στὸν ποταμό, δχι στὸ ρυάκι (δταν ἔχης ἀνάγκη βοηθείας, νὰ καταφεύγης στὸν ίσχυρὸ καὶ δχι στὸν ἀνίσχυρο) Καλαβρ. (Ροχούδ.)*

ζμίνγω (σμίγω): *Ἐξείχτησ-σα στέριφα καὶ γαλάρια = ἔσμιξαν στεῖρα καὶ ἔγγαλα (πρόβατα· ἀνακατώθηκαν οἱ ἐργατικοὶ μὲ τοὺς ἀκαμάτηδες) Καλαβρ. (Μπόβ.)*

ἥλιο (ἥλιος): *Δὲν ὅλοι ἀγαποῦντε τὸν ἥλιο, τὶ τρακλένει = δὲν ἀγαποῦν ὅλοι τὸν ἥλιο, ποὺ πάει νὰ βασιλέψῃ (δταν οἱ ίσχυροὶ χάνουν τὴ δύναμή τους, χάνουν καὶ τοὺς φίλους των) Καλαβρ. (Χωρίο Ροχούδ.)*

ἰσών-νω (ἰσόω): *Πις ισών-νει καλά, κιονμᾶται κάγ-γιο = ὅποιος ισώνει (στρώνει τὸ κρεβάτι) καλά, κοιμᾶται καλύτερα (ὅποιος τακτοποιεῖ τὶς ὑποθέσεις του, ἀναπαύεται ἥσυχος)· πβ. τὴ νεοελληνικὴ «ὅπως στρώσεις, θὰ κοιμηθῆς».*

κάγ-γιο (κάλλιον) (I): *Κάγ-γιο στὰ ἀέρατα τοῦ ἀργάτη, πάρα στὸ στόμα σ-σον = καλύτερα (νὰ πέσω) στὰ κέρατα ἐνὸς ταύρου, παρὰ στὸ στόμα (γλώσσα) σου (ἀργάτη = ἐργάτης, τὸ γερὸ βόδι, δ ταῦρος· ἡ χειρότερη σωματικὴ κάκωση εἶναι προτιμότερη ἀπὸ τὴν ἡθικὴ προσβολὴ) Καλαβρ. (Ροχούδ.)*

κάλ-λιο (κάλλιον) (II): *Κάλλιο σ-σήμερον δ' ἀβγὸ καὶ δὲν αὔρι τὴμ boύδ-δα = καλύτερα (νὰ πάρης) σήμερα τὸ ἀβγό, παρὰ αὔρι τὴν ὅρνιθα. Συνών. μὲ τὴ νεοελληνικὴ «κάλλιο πέντε καὶ στὸ χέρι, παρὰ δέκα καὶ καρτέρει» Καλαβρ. (Βουνὶ)*

καλδ (καλός): *Ἡ καλὴ δακία κάν-νει τὴν γαλὴ δ-δουλεία = ἡ καλὴ μπουκιά*

(τὸ καλὸ φαγητό), κάνει τὴν καλὴν ἔργασία (δακία = ἀπὸ τὸ ἄρχ. οὖσ. δάκος, δάκνυμι· ἔργάζεται καλὰ ὅποιος σιτίζεται καλὰ) Καλαβρ. (Μπόβ.)

καρκαράω (κακκαρίζω): *Ἡ πούδ-δα κάρν-νει τ' ἀγονὸν καὶ ὁ ἀλέστορα καρκαράει = ἡ ὅρνιθα κάνει τ' ἀβγὸν καὶ ὁ ἀλέκτορας κακκαρίζει (γιὰ κείνους, ποὺ σφετερίζονται τὶς ἐπιτυχίες ἄλλων)* Καλαβρ. (Ροχούδ.)

κλῆμα: *Πώς ἔν' ἀλλῆμα, θέλει τὸ παλούκι = ὅπως εἰναι τὸ κλῆμα, χρειάζεται τὸ παλούκι, τὸ ὑποστήριγμα (ἡ βοήθεια, ἡ ὑποστήριξη, πρέπει νὰ εἰναι ἀνάλογη μὲ τὶς ἀνάγκες αὐτοῦ, ποὺ ἔχει ἀνάγκην ὑποστηρίξεως)* Καλαβρ. (Ροχούδ.)

λαγό (λαγός): *Ο λαγὸς τῇ β-βραδεῖα γοναίν-νει στὴν γαμβία = ὁ λαγὸς βγαίνει στὴν πεδιάδα τὸ βράδυ (ὁ δειλὸς ξανοίγεται, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ κίνδυνος)* Καλαβρ. (Μπόβ.)

λάχρι (βλᾶχρον): *Ίκεῖ, ποὺ ἔν ἰστάδξει τ' ἄλατρο, ἰγαίν-νει τὸ λάχρι = ἔκει ποὺ δὲ φτάνει τὸ ἄροτρο, βγαίνει (φυτρώνει) ἡ φτέρα (λάχρι = ἀπὸ τὸ ἄρχ. οὖσ. βλᾶχρον, δωρ. τύπ. τοῦ οὖσ. βλῆχρον = φτέρα· στὴν ἀκαλλιέργητη κοινωνία φυτρώνουν τὰ ζιζάνια)* Απουλ. (Μαρτάν.). Ἡ σημ. μεταφορική.

λόγο (λόγος): *Τὸ βούδι κρατέται ἀν δὸ κέρατο καὶ ὁ ἄθρωπο ἀν δὸ λ-λόγο = τὸ βόδι συγκρατεῖται ἀπὸ τὸ κέρατο καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ λόγο (γιὰ τὰ λογικὰ ὅντα ἰσχύει ὁ λόγος, ἡ ὑπόσχεση, γιὰ τὰ ἀλογα ἡ βία)* Καλαβρ. (Χωρίο Ροχούδ.)

μάνα: *Tὸ σπολάσ-σιν ἄθ-θιε, δὲ λόκο σώζ-ζει φάει τὴ μ-μάνα μ-μον, εἴπεν δὸ χμαίρι = τ' ἀσπαλάθι ἄνθισε, δὲ λόκος ἡμπορεῖ νὰ φάη τὴ μάνα μου, εἴπε τὸ ριφάκι (διότι δὲν ἔχω πιὰ ἀνάγκην ἀπὸ τὸ γάλα της· γιὰ τοὺς ἀχαρίστους, ποὺ ἀδιαφοροῦν τελείως γιὰ τοὺς εὐεργέτες τους, ὅταν παύσουν νὰ ἔχουν ἀνάγκη τῆς βοήθειάς τους)* Καλαβρ. (χωρίο Ροχούδ.)

Μάρτη (Μάρτιος): *Ο Μάρτης ἐκόμβωε τὴ μ-μάναν δον κ' ἐκεῖνο ἐμβαίθη γελώνδα = ὁ Μάρτης ξεγέλασε τὴ μάνα του κ' ἐκεῖνος ἀρχισε νὰ γελάῃ (κομβών-νω = κομπώνω, ξεγελῶ, ἐμβαίθη = ἀόρ. τοῦ ἐμβαίνω = ἀρχίζω· ἡ παροιμία ὑπαινίσσεται τὶς ἀπότομες μεταβολές τοῦ καιροῦ κατὰ τὸ μήνα Μάρτιο)* Καλαβρ. (Βουνί)

νύφτα (νύκτα) = *Tὶς φαίνει νυφτοῦ, ἐ κ-κάρν-νει μάτι = ὅποιος ὑφαίνει τὴ νύχτα, δὲν κάμνει πουκάμισο (νυφτοῦ = νυκτός, ἐν καιρῷ νυκτός, μάτι = ἱμάτιον, πουκάμισο· ἡ ἔργασία, ποὺ γίνεται τὴ νύχτα, εἰναι ἐλλιπής)* Απουλ. (Καλημ.) πβ. τὴ νεοελληνικὴ «τῆς νύχτας τὰ καμώματα τὰ βλέπει ἡ μέρα καὶ γελᾶ».

πατρούνα, δ (πατρῶνος): *Tὸ ἀμ-μάτι τοῦ πατρούνα ἴκάρ-νει παχὺ τ' ἀμπάρι = τὸ μάτι τοῦ ἰδιοκτήτη κάμνει παχὺ (παχαίνει) τὸ ἀλογο (πατρούνα = ἀπὸ τὸ Ἰταλ. οὖσ. padrone = κύριος, ἰδιοκτήτης, ἀμπάρι = ἵππαρι(ον)· τὸ μάτι, ἡ φροντίδα τοῦ ἰδιοκτήτη γεωργοῦ συμβάλλει, ὥστε ὅλα νὰ πᾶνε καλὰ καὶ τὰ ζῶα του νὰ τρέφωνται καλὰ)* Απουλ. (Στερν.)

πίσκοπο (ἐπίσκοπος): Σὰν δὲ πίσκοπο πεινάη, μαναχόν δον πάει στὸ μ-μύλο = δταν πεινάη ὁ ἐπίσκοπος, πάει μόνος του στὸ μύλο (γιὰ νὰ τ' ἀλέσουν τὸ σιτάρι, νὰ κάμη ψωμί· ἡ ἀνάγκη καταργεῖ τοὺς τύπους) Καλαβρ. (Μπόβ.)

ποδ-φù (πολὺς): Καρκαρίματα ποδ-φά, λίγα ἀγονά = κακκαρίσματα πολλά, λίγα ἀβγά (γι' αὐτούς, ποὺ διατυμπανίζουν τὶς παραμικρές ἐπιτυχίες τους) Καλαβρ. (Ροχούδ.)· πβ. τὴ νεοελληνικὴ «πολὺς θόρυβος γιὰ τὸ τίποτε».

πούδ-φα (πούλλα): Στὸ σπίτι, τὶ τραγουδάει ἡ πούδ-φα δὲν γάν-νει μάϊ ἡμέρα = στὸ σπίτι ποὺ τραγουδεῖ ἡ ὅρνιθα δὲ ξημερώνει ποτὲ (μάϊ = τὸ Ἰταλ. ἐπίρρ. mai = ποτέ· τὸ ξημέρωμα τὸ ἀναγγέλλει ὁ κόκορας καὶ ὅχι ἡ ὅρνιθα· δὲν ξετελεύει μιὰ ἐργασία, δταν ὁ ἐργάτης εἶναι ἀναρμόδιος) Καλαβρ. (χωρίο Ροχούδ.)

σπέρ-ρω (σπέρνω): Τὶ σπέρ-ρει στὸ κατέφορο, δὲν δελέγει τὴ σπορὰ = δποιος σπέρνει στὸ κατήφορο, δὲ μαζεύει (οὕτε) τὸ σπόρο (ματαιοπονεῖ αὐτός, ποὺ δὲν ἐνεργεῖ στὰ σίγουρα) Καλαβρ. (Βουνί)

τρυπούνφ-φα (τρυπούλλα): Μία τρυπούνφ-φα, σὰν ἄν δηνέρι, τελειών-νει τὸ σπίτι καὶ τὸ ἀμβέλι = μιὰ τρυπούλλα, ὅσο ἔνα δηνάριο, τελειώνει (ξεπαστρέύει) τὸ σπίτι καὶ τὸ ἀμπέλι (τρυπούνφ-φα = μεταφορικῶς τὸ μικρὸ χρέος· τὸ χρέος ἀπὸ δάνειο, ὅσο μικρὸ καὶ ἀν εἰναι, ἥμπορεῖ νὰ ἔξαφανίσῃ δλόκληρη περιουσία) Καλαβρ. (Μπόβ.)

τσοφῶ (ψοφῶ): Τσόφα, γάδαρό μ-μου, σήμερο, τὶ αἴρι σοῦ φέρ-ρω χόρτα = ψόφησε, γάιδαρέ μου, σήμερα, γιατὶ αὔριο θὰ σοῦ φέρω χόρτα (γιὰ τὶς καθυστερημένες ἐνέργειες, ποὺ ἀποβαίνουν ἀνωφελεῖς) Καλαβρ. (Μπόβ.)

φράστη (φράχτη): Ἀν δὲ φ-φράστε καὶ ἀν δὸν γλέφτα νὰ σᾶς ἐβλέτση ὁ θιὸ = ἀπὸ τοὺς φράχτες καὶ ἀπὸ τὸν κλέφτη νὰ σᾶς φυλάξῃ ὁ θεὸς (διότι ὁ κλέφτης κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ φράχτη· ὁ κρυφὸς ἐχθρὸς εἶναι πιὸ ἐπικίνδυνος) Καλαβρ. (Μπόβ.)

φτωχὸ (πτωχός): Στοῦ φτωχοῦ βρέχει στὸ-ν ἀλώνι = στὸ ἀλώνι τοῦ φτωχοῦ (γεωργοῦ) πέφτει βροχὴ (ὅλες οἱ ἀναποδίες συμβαίνουν στοὺς φτωχοὺς) Καλαβρ. (Μπόβ.). Πβ. τὴ νεοελληνικὴ «ὁ φτωχὸς κ' ἡ μοῖρα του».

χιονίδζει (χιονίζει): Σὰ χ-χιονίδζη στὴν ὀτσεῖα, οἱ λύκοι κατεβαίν-νον στὴν γαμβία = δταν χιονίζη στὸ βουνό, οἱ λύκοι κατεβαίνουν στὴν πεδιάδα (ότσεῖα = ὀξεῖα, ἐννοεῖται τὸ ούσ. κορυφή, ὀξεῖα κορυφὴ βουνοῦ = τὸ βουνό· στὴν ἀνάγκη ἀλλάζει κανεὶς παλιὲς συνήθειες) Καλαβρ. (Μπόβ.)

2. ΓΝΩΜΙΚΑ

Άγουστο (Αὔγουστος): Ἀγουστο ἀμβιέει γράμ-ματα = ὁ Αὔγουστος πέμπει γράμματα (προειδοποιεῖ γιὰ τὴν ἀφιξη τοῦ χειμῶνα) Ἀπουλ. (Μαρτάν.)

Γενάρη ('Ιανουάριος) (I): Τὶς ἐσπέρ-ρει τὸν Γενάρη, δὲ χ-χωρεῖ ποδ-φù

σιτάρι = ὅποιος σπέρνει τὸ Γενάρη, δὲ θωρεῖ πολὺ σιτάρι (διότι τὰ ὄψιμα σπαρτά δὲν ἀποδίδουν) Καλαβρ. (Μπόβ.)

Γενάρη (Π): Οἱ καλὲ μέρε τοῦ Γενάρου δών-νουσι καλὸν γαρπὸ τοῦ μασ-σάρου = οἱ καλὲς ἡμέρες τοῦ Γενάρη δίνουν καλὸν καρπὸ στὸ γεωργὸ (μασσάρο = τὸ Ἰταλ. ούσ. *massaro* = ἴδιοκτήτης χωραφιοῦ, γεωργός· οἱ καλωσυνάδες κατὰ τὸν μήνα Ἰανουάριο ὠφελοῦν τὰ σπαρτὰ) Καλαβρ. (Μπόβ.) — TNC, 372.

δρών-νω (Ιδρώνω): Σπόρο δρών-*rovda* καὶ σκαλεστήρα παλαινούρα = νὰ σπέρνῃς ίδρωνοντας καὶ νὰ σκαλίζῃς τὸ σπαρτὰ βρεχόμενος (γιὰ τὴ σπορὰ χρειάζεται ζερδὸς καιρός, γιὰ νὰ μὴ σαπίζῃ μὲ τὴ βροχὴ ὁ σπόρος, γιὰ τὸ σκάλισμα βροχερός) Καλαβρ. (Μπόβ.)

θερίζω (θερίζω): Θερίστε καὶ ἀλωνίετε, δὲ χειμώνα ἔρκεται = θερίστε καὶ ἀλωνίστε, δὲ χειμώνας ἔρχεται (οἱ γεωργικὲς ἐργασίες πρέπει νὰ γίνωνται ἐγκαίρως) Καλαβρ. (Βουνί, χωρίο Ροχούδ.)

καιρὸς (καιρός): Τὶς ίσπερ-ρει μὲ τὸν ἄχαρον γαιρό, κάν-νει χόρτο καὶ δὲν γαρπὸ = ὅποιος σπέρνει μὲ ἀσχῆμο καιρὸς (κακοκαιρία), κάμνει χόρτο καὶ δχι καρπὸ (διότι μὲ τὴ βροχὴ πολὺς σπόρος σαπίζει καὶ στὴ θέση του φυτρώνουν ἄγρια χόρτα) Καλαβρ. (χωρίο Ροχούδ.)

καλός: Χωράφι ἀντήλιο καὶ ποτιστικό, γιομών-νει τὸ σπίτι ἀσ-σὲ καλὸ = χωράφι ἀντήλιο (ποὺ τὸ χτυπάει ὁ ἥλιος) καὶ ποὺ ποτίζεται, γεμίζει τὸ σπίτι ἀπὸ ἀγαθᾶ (διότι ἀποδίδει περισσότερο) Καλαβρ. (Βουνί, Χωρίο Ροχούδ.)

καμουλία: Μὲ τὲ κ-καμουλίε δὲ σ-σηκών-νει τ' ἀσκάδια = μὲ τὴν ὅμιχλη δὲν ἀποθηκεύεις τὰ ζερά σῦκα (καμουλία = ὅμιχλη, ἀσκάδι = τὸ ἀρχ. ίσχάδιον = ζερὸ σῦκο· διότι, δταν τὰ σῦκα εἶναι ὑγρά, σκουληκιάζουν) Καλαβρ. (Ροχούδ.)

κροπία (κοπριά) (I): Κροπία ποδ-δή καὶ λίγο νερό, κάν-νει ἄχερο μέγα, λίγο καρπὸ = πολλὴ κοπριά καὶ λίγο νερὸ κάμνει μεγάλο (πολὺ) ἄχυρο καὶ λίγο καρπὸ (διότι χωρὶς νερὸ τὰ στάχυα δὲ μεστώνουν) Καλαβρ. (Μπόβ.)

κροπία (II): Τὶς ἔχει κροπία καὶ καιρός, κρατάει ἀν τὴν ιάρη *báρba* τὸ Χριστὸ = ὅποιος ἔχει κοπριά καὶ διαθέσιμο καιρό, κρατεῖ τὸ Χριστὸ ἀπὸ τὰ γένεια (ὅποιος κοπρίζει τὰ χωράφια του καὶ ἔχει διαθέσιμο χρόνο νὰ τὰ καλλιεργῆ, ίκανοποιεῖται ἀπὸ τὴν παραγωγὴ) Καλαβρ. (Μπόβ.)

λίρι (λίρις): Λίρι τὴ π-πονρ-ρη, ἔμβα στὴ μ-μονή, λίρι τὴ βραδεῖα, ἔց-γονα στὴν δουλεία = οὐράνιο τόξο (ἀν φανῆ) τὸ πρωΐ, ἔμπα στὸ σπιτάκι (τῆς ἔξοχῆς), οὐράνιο τόξο τὸ βράδυ, ἔβγα στὴ δουλειά, πήγαινε νὰ δουλέψης (λίρι = τὸ ἀρχ. ούσ. λίρις· ἀν φανῆ τὸ οὐράνιο τόξο τὸ πρωΐ, προμηνύεται κακοκαιρία, ἀν φανῆ τὸ βράδυ, προμηνύεται καλωσύνη) Καλαβρ. (Μπόβ., Ροχούδ., Χωρίο Ροχούδ.)

Μάγη (Μάιος): Ὁ Μάγη βρέχει καὶ οἱ μύλοι ἀλέθουσι = τὸν Μάιο βρέχει καὶ

οἱ μύλοι ἀλέθουν (τὸ Μάξι, ἀν καὶ βρέχει ἀκόμη καὶ τὰ σιτηρά δὲν ἔχουν ὡριμάσει τελείως, ὅμως οἱ μύλοι ἀλέθουν τὸ καινούργιο σιτάρι, ποὺ οἱ γεωργοὶ θερίζουν πρόωρα, ἐπειδὴ ἔχουν τελειώσει οἱ προμήθειες τοῦ χρόνου) Καλαβρ. (Μπόβ.)

Μάρτη (Μάρτιος) (I): *Κάλ-λιο ἡ μάρα σου νὰ σὲ κλάτση, πάρα ὁ ἥλ-λιο τοῦ Μαρτίου νὰ σὲ κάτση = καλύτερα νὰ σὲ θρηνήσῃ ἡ μάνα σου, παρὰ νὰ σὲ κάψῃ ὁ ἥλιος τοῦ Μάρτη* (διότι τὸ Μάρτη ἔχει περισσότερη ἥλιοφάνεια ἀπὸ τοὺς μῆνες τοῦ χειμῶνα καὶ οἱ ἀκτίνες τοῦ ἥλιου καῦνε τὴν ἐπιδερμίδα τῶν ἀνθρώπων, ποὺ εἶναι ἀσυνήθιστη ἀπὸ ἥλιο) Καλαβρ. (Μπόβ.)

Μάρτη (II): **Ατ-τὸ Μ-μάρτη καλοκαίρι ἡι ἀτ-τὸν *Αγονστο ὅ-σειμώνα = ἀπὸ τὸ Μάρτιο (ἀρχίζει) καλοκαίρι καὶ ἀπὸ τὸν Αὔγουστο χειμώνας (διότι τὸν Μάρτη ἀρχίζει νὰ ὑποχωρῇ ὁ χειμώνας καὶ βελτιώνεται ὁ καιρός, ἐνῶ τὸν Αὔγουστο ἀρχίζει νὰ χαλάῃ) Ἀπούλ.* (Μαρτάν.)

πρόβατο: *Σὰν δὰ πρόβατα παΐδζουσι καὶ κάν-νου σινιάλια, γένονται πέλαγα δῆλα τὰ μάλια = ὅταν παΐζουν τὰ πρόβατα καὶ κάμνουν διάφορες κινήσεις, γίνονται λίμνες ὅλες οἱ πεδιάδες (σινιάλο = ἀπὸ τὸ Ἰταλ. οὐσ. *segnaile* = σημεῖον, ἔνδειξη ὅταν χοροπηδοῦν τὰ πρόβατα, εἶναι ἔνδειξη ἐπικείμενης νεροποντῆς) Καλαβρ. (Μπόβ.)*

σπέρ-ρω (σπέρνω): *Tὶ π-πρῶμα σπέρ-ρει, πρῶμα σέρ-ρει, οὐι ἀν ἐσπείρη κριθάρι, γονάδ-δει τὴν ἡρωτικὴν βεῖνα = ὅποιος σπέρνει πρώμα, πρώμα μαζεύει (σύρνει) καὶ ἀν σπείρη κριθάρι, βγάλλει (διώχνει) τὴν πρώτη πεῖνα (διότι τὸ κριθάρι ὡριμάζει ἐνωρίς καὶ προσφέρει στὸ γεωργὸ ψωμὶ μόλις τελειώνουν οἱ προμήθειες τοῦ χειμῶνα) Καλαβρ. (χωρίο Ροχούδ.)*

τσυχράδα (ψυχράδα): *Τσυχράδα τοῦ γιαλοῦ καὶ dξέστα τῆς ὀτσεία = ψύχρα τῆς παραλίας καὶ ζέστη τοῦ βουνοῦ (ἡ ψύχρα εἶναι πιὸ αἰσθητὴ στὴν παραλιακὴ ζώνη, ἐπειδὴ ὑπάρχει ὑγρασία καὶ ἡ ζέστη πιὸ αἰσθητὴ στὸ βουνό) Καλαβρ. (Μπόβ.)*

RÉSUMÉ

Proverbes et sentences des Hellénophones de l'Italie du Sud par Anast. Karanastassis

L'auteur publie et interprète des proverbes et sentences relatifs à la vie agricole et pastorale des populations de langue grecque de l'Italie du sud, en particulier de la région de la Calabre, textes qu'il a recueillis en même temps que d'autres matériaux folkloriques et linguistiques au cours de longues recherches effectuées sur le terrain.